

ПОНЯТТЯ “ОХОРОНА ЗДОРОВ’Я” ТА “ФАРМАЦЕВТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ”: ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ

ФРОЛОВА О.Г. - Представник Уповноваженого Верховної Ради України в системі судоустрою з права на справедливе правосуддя та представництва в Конституційному Суді України Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, кандидат юридичних наук

ORCID 0009-0007-5427-7581

УДК: 342.951 : 351.82

DOI 10.32782/НР.2023.4.3

У статті з’ясовується зміст та співвідношення понять “охорона здоров’я” та “фармацевтична діяльність”. Охорона здоров’я розглядається через призму родового поняття, що включає охорону здоров’я індивідуума та охорону публічного здоров’я (іншими словами, охорону індивідуального та публічного здоров’я).

Акцентується увага на тому, що поняття “охорона здоров’я” є складеним і утворюється шляхом поєднання відповідних значень термінів “охорона” та “здоров’я”.

Виділяються два аспекти нормативного розуміння “здоров’я” та “охорони здоров’я”. Перший аспект є загальною юридичним і передбачає відсутність заподіяної шкоди здоров’ю, коли його охорона належно функціонує та не допускає ураження здоров’я. Другий аспект нормативного розуміння “здоров’я” та “охорони здоров’я” (кримінально-правовий) враховує заподіяну здоров’ю шкоду при характеристиці “охорони здоров’я” як такого об’єкта кримінально-правової охорони, що уражений (ушкоджений) вчиненням посяганням – кримінальним правопорушенням конкретного виду.

Стаття містить характеристику аспектів обов’язкових властивостей “охорони здоров’я”, що впливають на з’ясування її співвідношення з поняттям фармацевтичної діяльності як більш широкого за змістом (обсягом). Визначаються два види охорони здоров’я.

У статті презюмується, що поняття “охорона здоров’я”, “охорона індивідуального здоров’я” та “охорона публічного здоров’я” не є рівнозначними. Охорона індивідуального здоров’я пов’язується з відповідними заходами, що спрямовуються на окремого індивіду-

ума, окрему людину (тобто в основі охорони індивідуального здоров’я знаходиться недопущення ушкодженості стану організму окремо взятої людини), а охорона публічного здоров’я – на громадськість, суспільство в цілому.

Зазначається, що фармацевтична діяльність розглядається як складова частина охорони здоров’я, а тому зазначені ознаки в змісті поняття “охорона здоров’я”, “охорона індивідуального здоров’я” та “охорона публічного здоров’я” властиві також поняттю “фармацевтична діяльність”.

Ключові слова: охорона здоров’я, охорона індивідуального здоров’я, охорона публічного здоров’я, фармацевтична діяльність.

Постановка проблеми

Кожна людина має природне невід’ємне і непорушне право на охорону здоров’я. Охорона здоров’я є пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави, одним з головних чинників виживання та розвитку народу України.

З’ясування змісту та співвідношення понять “охорона здоров’я” та “фармацевтична діяльність” необхідне для побудови своєрідних “нормативно-теоретичних засад”, що є або мають бути основоположними для різних галузей права. Проблеми визначення змісту і сутності цих понять зумовлені необхідністю з’ясування спочатку обсягу більш широкого поняття “охорона здоров’я”, після чого – зіставлення між собою поняття “охорона здоров’я” та “фармацевтична діяльність”.

Метою цієї статті є з’ясування визначення та співвідношення понять “охорона здоров’я” та “фармацевтична діяльність”.

Виклад основного матеріалу

Охорона здоров’я – родове поняття, що включає охорону здоров’я індивідуума та охорону публічного здоров’я (іншими словами, охорону індивідуального та публічного здоров’я). В абз. 18 ч. 1 ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров’я від 19 листопада 1992 року поняття охорони здоров’я визначається як “система заходів, спрямованих на збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості її життя. Такі заходи здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, заклади охорони здоров’я; фізичні особи – підприємці, які зареєстровані у встановленому законом порядку та одержали ліцензію на право провадження господарської діяльності з медичної практики; медичні та фармацевтичні працівники, фахівці з реабілітації, громадські об’єднання і громадяни” (абз. 18). Стосовно повноти та всебічності змісту цієї законодавчої дефініції в літературі вважається, що “закріплення саме такого визначення враховує всі аспекти цього поняття та є логічним і завершеним” [1, с. 110]. Однак, незважаючи на це, в літературі все ж висловлюються конкретні критичні зауваження стосовно наведеної законодавчої дефініції. Пояснюють вони тим, що, з одного боку, охорона здоров’я розглядається як суспільне благо, коли надання медичної допомоги кожній людині має важливе значення для суспільства загалом та забезпечує доступ населення до ресурсів охорони здоров’я [1, с. 110]. З іншого ж боку, зміст дефініції упускає конкретні “економічні показники” в охороні здоров’я – ринкові важелі за своєю природою засновані на припущенні, що можна медична послуга є товаром, який можна продати на відкритому ринку [1, с. 110]. Крім цього, “економічні показники” в охороні здоров’я мають пов’язуватись з діяльністю

джерела фінансування суб’єкта охорони здоров’я, оскільки “сучасна система охорони здоров’я передбачає чотиристоронні взаємовідносини (між пацієнтом, лікарем, медичним закладом і стороною, яка його фінансує)” [1, с. 110].

З огляду на таку непослідовність і невичерпність змісту законодавчої дефініції “охорона здоров’я”, проаналізуємо зміст відповідного поняття, дотримуючись правил доктринального тлумачення.

Поняття “охорона здоров’я” є складеним і утворюється шляхом поєднання відповідних значень термінів “охорона” та “здоров’я”. Термін **“охорона”** в цьому випадку означає, що щось оберігається від руйнування, знищення та заподіяння шкоди [2, с. 870]. При тлумаченні терміну **“здоров’я”** слід враховувати передусім його загальний (широкий) смисл (як “стан організму, при якому нормально функціонують усі його органи” [2, с. 455]), а також його *спеціально-юридичне* (нормативне) розуміння – у ч. 1 ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров’я поняття здоров’я визначається як “стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад” (абз. б). Підставою такому нормативному підходу є те, що Всесвітня організація охорони здоров’я (ВООЗ) визначила “здоров’я” як “стан повного, фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів” [3, с. 70; 1, с. 110].

У літературі обґрунтовано критикується зазначене нормативне розуміння здоров’я. Адже із його змісту випадають не лише конкретні “економічні показники”, про які зазначалось вище [1, с. 110], у зв’язку з чим воно може служити лише загальним орієнтиром для різноманітних прикладних галузей знань. Наприклад, критика зазначеного визначення поняття “здоров’я” пов’язується з його “непридатністю” для галузі кримінального права, оскільки “у кримінально-правовому аспекті здоров’я людини – це той стан, який існував на момент вчинення злочину, а заподіяння шкоди здоров’ю – це погіршення того стану, що був на момент вчинення злочину” [4]. Наведене вище нормативне визначення здоров’я сформульовано

так, щоб бути “пристосованим” до сутності охорони, а тому не враховує властивостей утвореної шкоди. Більше того, оскільки сутність “охорони” зводиться до недопущення шкоди, її запобігання та збереження чогось у неушкодженому стані, то при поєднанні “охорони” зі “здоров’ям” у межах названого складеного поняття цей смисл охорони має цілком обґрунтовано зберігатись. У цьому смислі “охорона здоров’я” означає, що у “стані” людини або людей, який утворює здоров’я, шкідливі зміни якраз ще не відбулись, а тому “система заходів”, про яку зазначається в абз. 18 ч. 1 ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров’я, належно “працює”. Що ж стосується кримінально-правового смислу здоров’я, то необхідність врахування шкоди, заподіяної здоров’ю, якраз і зумовлена тим, що його (здоров’я) охорона “не спрацювала” і вчинене посягання принаймні негативно змінило зазначену “систему заходів”.

З урахуванням цього можна виділити принаймні два аспекти нормативного розуміння “здоров’я” та “охорони здоров’я”. Перший аспект є загальною юридичним і передбачає відсутність заподіяної шкоди здоров’ю, коли його охорона належно функціонує та не допускає ураження здоров’я. Відтак, цей аспект передбачає, що відповідні особи, що включені в обсяг правовідносин, пов’язаних з охороною здоров’я, дотримуються відповідних заборон та не здійснюють їх порушення. Наприклад, саме у такому загальною юридичному аспекті використовується поняття “здоров’я” та “охорони здоров’я” у медичному та фармацевтичному праві. Другий аспект (кримінально-правовий) нормативного розуміння “здоров’я” та “охорони здоров’я” враховує заподіяну здоров’ю шкоду при характеристиці “охорони здоров’я” як такого об’єкта кримінально-правової охорони, що уражений (ушкоджений) вчиненим посяганням – кримінальним правопорушенням конкретного виду. Отже, в межах кримінально-правового аспекту якраз і слід враховувати утворення шкоди здоров’ю та в охороні здоров’я передусім тому, що особи, які включені в обсяг правовідносин, пов’язаних з охороною здоров’я, не дотри-

муються покладених на них заборон та порушують їх своєю поведінкою.

Наведене вище розуміння “здоров’я” та “охорони здоров’я” дозволяє виділити в межах загальною юридичного аспекту обов’язкові властивості “охорони здоров’я”, що впливають на з’ясування співвідношення цього поняття з поняттям “фармацевтична діяльність” як більш широкого за змістом (обсягом):

1) системний характер діяльності як соціально-правових заходів, спрямованих на окрему людину та “невизначене коло осіб” [4] (це враховується при виділенні охорони індивідуального та публічного здоров’я);

2) специфічна мета (позначається вказівкою на “спрямованість ...” [5, с. 123]);

3) спеціальні суб’єкти, що уповноважені використовувати ці заходи (так, одним із таких суб’єктів називаються “фармацевтичні працівники”).

Залежно від сутності зазначених заходів, мети їх використання та суб’єктів, що здійснюють використання заходів в охороні здоров’я, виділяються два види охорони здоров’я – охорона індивідуального здоров’я та охорона публічного здоров’я. Тобто охорона індивідуального здоров’я пов’язується з відповідними заходами, що спрямовуються на окремого індивідуума, окрему людину (в основі охорони індивідуального здоров’я знаходиться недопущення ушкодження стану організму окремо взятої людини), а охорона публічного здоров’я – на громадськість, суспільство в цілому (звідси тотожність понять – “охорона публічного здоров’я”, “охорона громадського здоров’я” та “охорона суспільного здоров’я”). Підтвердженням цього є те, що публічне (або громадське) здоров’я ВООЗ пов’язує з трьома складниками, які “забезпечуються” зусиллями суспільства: а) профілактика захворювань; б) продовження життя; в) зміцнення здоров’я [3, с. 70]. Причому ВООЗ вказує, що метою дій, спрямованих на зміцнення потенціалу та послуг охорони громадського здоров’я, є забезпечення таких умов, за яких люди можуть залишатися здоровими, зміцнювати своє здоров’я і благополуччя або попереджати погіршення здоров’я. Відтак, охорона публічного (гро-

мадського) здоров’я будується на всьому спектрі здоров’я і благополуччя, а не лише на викоріненні окремих хвороб [3, с. 70].

З огляду на це обґрунтованими є розгляд охорони індивідуального здоров’я (здоров’я людини) як системи заходів, що забезпечують “цілісний стан фізичного, психічного, розумового, соціального, професійного, морального і духовного благополуччя особистості, який дозволяє їй повноцінно проявляти себе і взаємодіяти в усіх сферах життєдіяльності” [6, с. 32], а охорони публічного здоров’я – як системи заходів, що забезпечують “зміцнення здоров’я населення, попередження захворювань, збільшення тривалості активного та працездатного віку та заохочення до здорового способу життя шляхом об’єднання зусиль усього суспільства” [4]. Охорона індивідуального здоров’я відзначається тим, що стан людського організму визначає працездатність людини, можливість спілкування з іншими людьми, забезпечує задоволення потреб в соціальній та індивідуальній сферах та ін. [4], а тому охорона здоров’я окремої людини враховує різноманітні характеристики стану організму окремої людини (фізичні, психічні, соціальні та ін.). Стосовно ж охорони публічного здоров’я слід враховувати відсутність уособленості, індивідуалізованості, що властива індивідуальному здоров’ю. Тому охорона публічного здоров’я забезпечується не системою заходів, спрямованих на організм індивідуально визначеної людини, а системою інших, більших за обсягом, заходів, зокрема таких, що спрямовані на невизначене коло осіб та спроможні забезпечувати здоров’я населення в цілому, профілактику та запобігання поширенню серед населення різноманітних хвороб, зміцнення життя і здоров’я [3, с. 71].

Наведене вище є важливим для формулювання висновку про те, що в охороні індивідуального та публічного здоров’я наявні такі обов’язкові складники, як: а) захист здоров’я у наведеному вище загальною юридичному сенсі; б) профілактика хвороб та запобігання захворюванням; в) продовження тривалості життя та зміцнення здоров’я. Виділення цих обов’язкових складників індивідуального та публічного здоров’я

безпосередньо стосується властивостей фармацевтичної діяльності. Адже на забезпечення охорони індивідуального та публічного здоров’я впливають різноманітні чинники (соціальні, економічні, медичні та ін.). Окремі із цих чинників пов’язуються з предметами фармацевтичної діяльності, що спроможні забезпечити здоров’я окремої людини та населення в цілому, профілактику хвороб, зміцнення життя і здоров’я людини та населення [3, с. 71] як обов’язкові складники охорони здоров’я (такими предметами є лікарські препарати (лікарські засоби), біологічно активні добавки, вироби медичного призначення та ін. фармацевтична продукція).

Отже, викладене вище дозволяє зробити принаймні наступні обов’язкові висновки. По-перше, поняття “охорона здоров’я”, “охорона індивідуального здоров’я” та “охорона публічного здоров’я” не є рівнозначними. При визначенні понять “**охорона індивідуального здоров’я**” та “**охорона публічного здоров’я**” слід враховувати передусім такі юридичні ознаки: 1) наявність певної системи різноманітних сфер охорони здоров’я, які забезпечують захист здоров’я у відповідному загальною юридичному сенсі, профілактику хвороб та запобігання захворюванням, а також продовження тривалості життя та зміцнення здоров’я; 2) наявність нормативно- (законодавчо-) визначеної системи органів, що уповноважені здійснювати заходи, пов’язані із зазначеним забезпеченням.

По-друге, **фармацевтичну діяльність** розглядають як складову частину охорони здоров’я, яка є діяльністю спеціальних господарюючих суб’єктів (фармацевтичних підприємств, наукових установ, лабораторій, аптечних мереж тощо), пов’язану зі створенням, виробництвом, зберіганням і поширенням лікарських засобів і виробів медичного призначення для належного забезпечення медико-профілактичних закладів і населення якісними та доступними лікарськими засобами з метою збереження та підтримання здоров’я громадян [7, с. 19; 8, с. 70]. У цьому разі вказівка при характеристиці фармацевтичної діяльності на “забезпечення населення” та “задоволення

потреб громадян” прямо пов’язана з охороною здоров’я [9, с. 18; 8, с. 70-71]. Нормативним орієнтиром такого підходу є передусім положення Класифікатора галузей законодавства України, що затверджений наказом Міністерства юстиції України від 2 червня 2004 року № 43/5, згідно з якими окремі різновиди фармацевтичної діяльності включаються у галузь під назвою “охорона здоров’я населення”: діяльність з “реєстрації лікарських засобів” та “забезпечення медикаментами та ліками” [8, с. 71].

Незважаючи на те, що поняття “фармацевтична діяльність” у чинному законодавстві не визначене (як самостійна дефініція), але на загальноюридичному рівні слід враховувати, що фармацевтична діяльність пов’язана з обома зазначеними видами охорони здоров’я, є їх складовим “компонентом”, що пов’язаний з усіма виділеними вище “базовими” ознаками охорони здоров’я, зокрема: 1) відзначається системним характером здійснюваної діяльності як відповідних соціально-правових заходів; 2) передбачає специфічну мету, що визначається спрямованістю системи цих заходів на зазначене забезпечення захисту здоров’я у загальноюридичному смислі, профілактики хвороб та запобігання захворюванням, а також продовження тривалості життя та зміцнення здоров’я; 3) наявність законодавчо визначеної системи спеціальних суб’єктів, що уповноважені використовувати ці заходи.

Таким чином, зазначені ознаки в змісті поняття “охорона здоров’я”, “охорона індивідуального здоров’я” та “охорона публічного здоров’я” властиві також поняттю “фармацевтична діяльність”.

Висновки

1. Найбільшим за змістом є поняття “охорона здоров’я”. Зміст цього поняття є родовим та нормативно визначеним і, незважаючи на його змістовні вади, усе ж спроможний виступати “базовим” орієнтиром для співвідношення з іншими поняттями.

2. Поняття “охорона індивідуального здоров’я”, “охорона публічного здоров’я” є видовими по відношенню до родового поняття “охорона здоров’я” та виділяють-

ся залежно від особливостей уособлення суб’єктів, на яких спрямовується охорона здоров’я.

3. Поняття “фармацевтична діяльність” є компонентом змісту поняття “охорона здоров’я” та відповідних йому видових понять “охорона індивідуального здоров’я” та “охорона публічного здоров’я”. Поняття фармацевтичної діяльності має правовий зміст, який на “базовому рівні” включає наступні компоненти:

а) встановлений у державі порядок правових відносин між суб’єктами (учасниками) фармацевтичної діяльності з приводу предмета фармацевтичної діяльності – фармацевтичної продукції;

б) наявність нормативно визначених суб’єктів (учасників) фармацевтичної діяльності, що здійснюють свою діяльність з фармацевтичною продукцією;

в) здійснення цими суб’єктами конкретного виду або видів фармацевтичної діяльності у межах охорони здоров’я (індивідуального та/або публічного).

Література

1. Руснак Л.М. Правова природа поняття “охорона здоров’я”. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1 (26). С. 109-112.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2007. 1736 с.

3. Кравченко С.В. Громадське здоров’я: поняття і сутність, роль аналітично-інформаційного супроводу. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров’я України*. 2022. № 1 (91). С. 70-74.

4. Публічне здоров’я як об’єкт кримінально-правової охорони: що пропонують автори проекту Кримінального кодексу України? Аптека. UA. 2021 (7 червня). № 22 (1293). URL: <https://www.apteka.ua/article/597421>.

5. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сеньюта І.Я. Медичне право України: підручник / за заг. ред. С.Г. Стеценка. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 507 с.

6. Жара Г.І. Структура індивідуального здоров’я людини з позиції причинно-системного підходу. Загальна теорія здоров’я та здоров’язбереження: колективна монографія / за заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука. Харків: Вид. Рожко С. Г., 2017. 488 с.

7. Алексєєва І.М., Алексєєв О.Г., Аніщенко М.А., Гамбург Л.С., Скріпкін С.В. Фармацевтичне право в системі права: проблеми предметної та галузевої приналежності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №1. С.18-21.

8. Берзіна А.Б., Демченко І.С. Основні підходи до визначення поняття “фармацевтична діяльність”. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. 2020. № 2. С. 69-73.

9. Безрукова О. До питання про правове регулювання поняття фармацевтичної діяльності. *Медичне право*. 2013. 1(13). С.12-19.

Frolova O.H.

**CONCEPTS OF «HEALTH CARE»
AND «PHARMACEUTICAL ACTIVITY»:
DEFINITION OF CONTENT AND
RELATIONSHIP**

The article clarifies the meaning and relationship between the concepts of «health care» and «pharmaceutical activity». Health care is viewed through the lens of a generic concept that includes individual health care and public health care (in other words, individual and public health care).

Attention is focused on the fact that the concept of «health care» is complex and is formed by combining the corresponding meanings of the terms «care» and «health».

Two aspects of the normative understanding of «health» and «health care» are distinguished. The first aspect is general legal and involves the absence of harm to health when its protection functions properly and does not allow harm to health. The second aspect (criminal aspect) of the normative understanding of «health» and «health care» takes into account the damage caused to health when characterizing «health care» as such an object of criminal law protection, which is affected (damaged) by an offense committed – a criminal offense of a specific type.

The article contains a description of the aspects of the mandatory properties of «health care», which affect the clarification of its relationship with the concept of pharmaceutical activity as broader in content (scope). Two types of health care are defined.

The article assumes that the concepts of «health care», «individual health care» and «public health care» are not equivalent. Protection of individual health is associated with appropriate measures aimed at a separate individual, a separate person (that is, at the basis of protection of individual health is the prevention of damage to the state of the body of an individual person), and protection of public health – at the public, society as a whole.

It is noted that pharmaceutical activity is considered as an integral part of health care, and therefore the indicated signs in the content of the concepts of «health care», «individual health care» and «public health care» are also characteristic of the concept of «pharmaceutical activity».

Keywords: health care, individual health care, public health care, pharmaceutical activity.